

УДК [27-67(477):316.64 Шевченко]»18»

І. С. Захара,

кандидат філософських наук, професор Львівського національного університету ім. Івана Франка

Т.Г. ШЕВЧЕНКО І ХРИСТІЯНСЬКІ КОНФЕСІЇ В УКРАЇНІ

Т. Г. Шевченко ставився до християнських конфесій в Україні неоднозначно, по-різному. Все залежало від часу і обставин, у яких жив і творив. Звичайно, ні католиком, ні протестантом він не був, російське казенне православ'я було для нього чужою конфесією. Але Шевченко був більше прихильником українського православ'я, яке в його часи існувало нелегально і залишалось у свідомості народу як істинна віра, з якою він пов'язував свою національну ідентичність.

Ключові слова: Шевченко, католицизм, протестантизм, російське православ'я, українське православ'я.

Т.Г. ШЕВЧЕНКО И ХРИСТИАНСКИЕ КОНФЕССИИ В УКРАИНЕ

Т.Г. Шевченко относился к христианским конфессиям неоднозначно, по-разному. Все зависело от времени и обстоятельств, в которых он жил и творил. Конечно, ни католиком, ни протестантом он не был, русское казенное православие было для него чуждой конфессией. Но Шевченко был больше сторонником украинского православия, которое в его время существовало нелегально и осталось в сознании народа как истинная вера, с которой он связывал свою национальную идентичность.

Ключевые слова: Шевченко, католицизм, протестантизм, русское православие, украинское православие.

T.H. SHEVCHENKO AND CHRISTIANITY CONFESSIONS IN UKRAINE

T.H. Shevchenko attitude to Christianity confessions in Ukraine was not homogeneous. It was determined by the time and circumstances of his life and work periods. Definitely he was neither Catholic nor Protestant; Russian Orthodoxy was alien confession for him too. He was an adherent of Ukrainian Orthodoxy which though illegal at that time, existed in the people's consciousness as a true belief, with which their national identity was associated.

Keywords: Shevchenko, Catholicism, Protestantism, Russian Orthodoxy, Ukrainian Orthodoxy.

Про ставлення Т. Шевченка до релігії вже написано багато монографій, розвідок, статей. Тема Шевченко і релігія розроблена достатньо повно. В поважних дослідженнях на цю тему вже не має мови про атеїзм Кобзаря. Йдеться головню про те, що Шевченко був глибоко віруючою людиною. За останній час світ побачили цікаві праці, які стосуються його віри в Бога. Серед них можна виділити дослідження Є. Сверстюка [5], Д. Степовика [7], А. Скоця [6], Д. Чуба [8]. Наскрізною думкою у цих працях є те, що Шевченко був православним. Православ'я для Шевченка означало істинну, правдиву віру, яка сповідує віру у Христа, не зіпсуту поділом християнства на різні конфесії, кожна з яких претендує на «істинну» віру. Звичайно, у творчості Шевченка можна знайти деякі місця, які не можуть не бентежити віруючих християн, але при уважному читанні поезії і прози, беручи до уваги його життя, можна легко пояснити його інтенції, його позицію щодо Церкви і духовництва. Тема ставлення Шевченка до різних християнських конфесій в його творчості і житті висвітлена ще не достатньо. Метою нашої статті є завдання долучитися до роздумів на цю тему, показати, як вплинула поліконфесійність в Україні на погляди і переконання українських релігійних діячів, письменників і поетів.

Щоб зрозуміти ставлення Шевченка до різних конфесій, варто звернути увагу на дві обставини: по-перше, на історію релігії і Церкви в Україні; по-друге, ще раз поговорити про світогляд творчих особистостей, у тому числі про світогляд Т. Шевченка. Адже світогляд митця заховує у собі всі історичні типи світовідчуття і світорозуміння – міфологічний, релігійний та філософський, окрім того можна назвати ще один тип світогляду – художній, котрий поєднує в собі всі типи світогляду. Для втілення в життя свого творчого задуму митець дозволяє собі і відхід від історичних фактів, а справах релігії – своєрідне вільнодумство, яке, звичайно, порушує канони тієї чи іншої конфесії, але в принципі не ставить перед собою завдання сіяти релігійну ворожнечу чи нетерпимість. Навіть дехто може трактувати це як атеїзм, але навіть такого роду атеїзм не становить жодної загрози для зміни релігійного переконання віруючої людини, яка сприймає такі квазі атеїстичні погляди митця, які допустимі в художніх творах.

Історія Церкви в Україні виразно засвідчує, що поліконфесійність завжди була присутня у суспільному житті країни. Вона, очевидно, розпочалася в часи прийняття християнства Україною-Руссю. Автор «Повісті временних літ» засвідчує, що князь Володимир не був фанатиком дохристиянської віри. Він міг раціонально підходити до

вибору віросповідання і зробив крок до візантійського православ'я. Сучасні історики ведуть мову про декілька версій прийняття Україною-Руссю.

Дослідник історії Церкви Софрон Мудрий подає кілька теорій про походження ієрархії і духовенства в Україні [3, с. 55–58]. Перша – це візантійська теорія, друга – про католицька, третя – про болгарська. Кожна з цих теорій має свою аргументацію. Але для нас важливим є те, що свій «духовний сервіс» пропонували різні країни різних вірувань. Не виключено і те, що сповідники цих конфесій проживали і за межами України і в ній самій. Представники цих народів жили між собою мирно і різність конфесій не були причиною нетолерантності між ними. Поліконфесійність, на нашу думку, стала однією з причин релігійного вільнодумства в країні. Так, релігійними вільнодумцями в Україні в добу Відродження та Реформації були і Юрій Дрогобич, і Станіслав Оріховський. Релігійного фанатизму був позбавлений і Петро Могила. Адже він заснував Києво-Могилянську академію «на образ і подобу» єзуїтських навчальних закладів, був прихильником примирення Церков. Знаходив спільну мову з уніатами, зокрема з Йосифом Рутським. Не були православними фанатиками такі видатні діячі української православної церкви, як Стефан Яворський і Феофан Прокопович. Перший поширював ідеї співзвучні з католицькими, другий – протестантськими.

Ці три версії, звичайно, мають свою аргументи, але вони засвідчують, що духовний «сервіс» Україні-Руси пропонували різні християнські конфесії і вона могла спокійно вибирати будь-яку з них і брати до уваги все те позитивне, що містила в собі кожна з них. Таким чином в Україні були відсутні підстави до релігійної нетерпимості та фанатизму. Микола Костомаров зауважив, що великоруська стихія, централізуючись в своєму ранньому віці у Володимирі, а потім у Москві, постійно виявляла тенденції загарбати під себе частини, а потім знищити їх самостійність. Те саме відбувалося і в релігійно-розумовій сфері. Зневага до чужих вір, презирство до інших народностей, гордовиті судження про себе... Московіти вважали себе за єдиновірний народ і навіть не дуже були прихильними до одновірних народів: до греків і румунів. Костомаров підкреслює, що... «в українців-русиців не було цього. З давніх давен Київ, а потім Володимир-Волинський були збірним місцем перебування чужинців різних вір і племен» [4, с. 168–169]. Той самий М. Костомаров у статуті Кирило-Митодієвського записав: «Так как в настоящее время славянские племена исповедуют различные вероисповедания и имеют предубеждения друг против дру-

га, то общество будет стараться об уничтожении всякой письменной и религиозной вражды между ими и распространят идею о возможности примирения разногласий в христианских церквях» [2, с. 35].

Релігійним вільнодумцем був і Григорій Сковорода. Ставлення Кобзаря до мандрівного філософа було неоднозначним. З одного боку, Шевченко цінував поетичну творчість Сковороди, але не сприймав мови скovorодинських творів, його діалогів. З другого боку, Шевченка і Сковороду об'єднувало негативне ставлення до офіційної Церкви, її ритуалів. Шевченко, як і Сковорода, а ще раніше Вишенський ідеалізували основні принципи раннього християнства, вважали за потрібне повернутися до нього. Звичайно, має рацію Євген Сверстюк, коли зазначає: «Усім відома релігійність зачинателів української літератури. З боку Синоду православної Церкви кожному з них можна виставити рахунок. Сковорода більше схилився до протестантизму. Гоголя запідозрювали в симпатіях до католицизму. Куліш перекладав Біблію всупереч Синодові й робив це у співпраці з греко-католиком, відомим фізиком Іваном Полюєм» [4, с. 236]. Якщо продовжити цю думку, то те саме можемо говорити в про Івана Франка, Лесю Українку, Михайла Коцюбинського, тобто йдеться про релігійну індиферентність останніх.

Що стосується Т.Шевченка, то в його житті і творчості можна бачити своєрідну релігійну амбівалентність. З одного боку, перед нами виступає митець, поет, художник, який глибоко переживає важку долю свого народу, шукає причин його втрати державності з усіма негативними у цьому наслідками. А з другого боку, перед нами звичайно людина, що у своєму житті зустрічалася з різними людьми різних конфесій і виявляла при тому гідну подиву релігійну толерантність.

У ранніх творах, особливо і в поетичних Шевченко дає вкрай негативну оцінку римо-католицькій конфесії. Цю конфесію він вважає винною у веденні війни польською шляхтою проти українців. Найбільш рельєфно це зображено у поемі «Гайдамаки». Поет вимальовує страшні картини лихоліття українців і поляків підчас цієї війни. Відомо, що навіть друзі поета, закидали йому, що у «Гайдамаках» забагато «крові» і жахів. Можливо, поет мав на меті «опритомити» націю, закликати її боротися проти її поневолювачів. З цією метою він інколи відходить від історичних фактів. Так у творі Іван Гонти, що дав присягу нищити польську шляхту та її духовенство, вбиває своїх дітей за те, що вони католики, руйнує дощенту василіанську школу, в якій вони вчилися. Хоча відомо, що Гонти не вбивав своїх дітей. Навіть синові уманського губернатора Младановича, якому було тоді

сім років, зберіг життя. Швидше за все діти Гонти та їх матір були не римо-католиками, а греко-католиками, а василіанська школа була уніатською. Однак Шевченко не робить різниці між цими конфесіями, обидві вони для нього були католицькими. Взагалі у своїх поезіях Шевченко досить негативно ставився до уніатів, вважав їх винними за сіяння ворожнечі між поляками та українцями. Показовим в цьому плані є вірш «Полякам». У Шевченка мова йде про братання українців з поляками до часів Берестейської унії, тобто до 1596 р. Але пропри все Шевченко закликає поляків «подати руку козакові» і чисте серце і іменем Христовим оновити країну. Він вважає, щоб обидва народи мають жити згідно Христових заповідей, щоб любили один одного. Для Шевченка важливішим було не стільки існування конфесій, скільки істинна правдива віра в Бога.

Цю ж тему поет продовжує у вірші «Буває, в неволі іноді згадаю». Він негативно оцінює діяльність польського короля Сигізмунда III Вазу, який активно підтримував католицьку реакцію, яка стала винуватцем лихоліття українського народу.

На зустрічі із студентами львівської політехніки 10 вересня 2013 р. глава української греко-католицької Церкви, Блаженніший Святослав говорив про священника з Черкас, який досліджує версію про хрещення Т.Шевченко в греко-католицькому обряді [1, с. 8]. В Інтернет-виданнях з'явилося твердження про те, що Блаженніший називає Шевченка уніатом. Можна припустити, що священник, який хрестив Шевченка, в минулому міг бути греко-католиком. Адже ця конфесія була ліквідована російським режимом і ті священники, хто сповідували уніатство, були вимушені перейти на православ'я. Ця практика переходу з одного обряду на інший існувала в Україні давно. Згадаймо, що дід Федора Достоєвського Андрій був уніатським священником, можна також припустити, що російський письменник також міг бути охрещеним греко-католицьким священником [10, с. 139]. Але ніхто не називає Достоєвського уніатом. До речі, такі прецеденти в історії духовної культури України були. Так, вивезені більшовицьким режимом в Сибір українські сім'ї, що сповідували греко-католицький обряд, там народжували дітей і хрестили їх православні священники. Але повернувшись із заслання вони знову поверталися до віри своїх батьків. І ніхто не робить з цього якоїсь проблеми. Отже, питання про те, в якому обряді був охрещений Шевченко, не є настільки принциповим і не повинно хвилювати тих, хто вважає Шевченка православним.

Антикатолицькі мотиви яскраво відображені в творі Шевченка «Єретик». У цьому творі поет висловлює своє захоплення чеським

реформатором Яном Гусом. В його діяльності він вбачає повернення до принципів раннього християнства, релігії любові і свободи. Яна Гуса Шевченко зображує як мученика, який постраждав за істинну віру. Натомість католицьке духовенство, на його переконання, відійшло від заповітів Христа. Воно перетворило благородні християнські цінності на засіб свого матеріального збагачення. За свою правду Ян Гус був страчений папством у Констанці. Шевченко вимальовує чеського реформатора як мученика за віру і вірять, на ідеї Гуса сприятимуть відродженні істинного християнства.

В «Єретику» Шевченко в якійсь мірі виявляє свою прихильність протестантизму, яке не прийняло католицькі догми і відновило правдиву віру у Христа. Багато фактів з життя поета засвідчують те, що він був добре обізнаний з цією конфесією і поділяв деякі її принципи, був близьким до протестантів, які проживали в імперії. Так, благодійник Шевченка Карл Павлович Брюллов, швидше за все був протестантом. Його батько мав французьке походження, а мати була німкенню. Шевченко товаришував з художником Василем Штернбергом, який мав німецьке походження. Штернберг знайомив поета, німецькими сім'ями в Петербурзі, які сповідували цю конфесію. Штернберг помер в Італії і похований в Римі на протестантському кладовищі.

Свою схильність до протестантизму Шевченко засвідчує у вірші «Світе ясний, світе тихий». Він переконаний, що Просвітництво повинно ліквідувати церковну атрибутику, яку використовувало як православне, так і католицьке духовенство. Цю атрибутику він вважає її пережитком минулого. Як інакше можна пояснити такі рядки: «Просвітися!.. Будем брате з багрянлиць онучі драти, люльки з кадил закуряти, явленними піч топити, а кадилом будем, брате, нову хату вимітати» [9; 2, с. 351]. Про протестантське спрямування має, на нашу думку, його вірш «Лукерії», де він проводить різницю між візантійським Саваофом і Богом. Отже Шевченко як і раніше Сковорода свідомо, чи несвідомо був симпатиком ідей протестантизму, хоча вони обидва не сповідували протестантську віру.

Тепер знову скажемо про Шевченка і католиків. Факти з життя і творчості особливо другого періоду його життя засвідчують, що поет не був фанатичним противником католицизму. Доля зводила його з людьми, які сповідували католицьку віру. Йдеться передусім про польських революціонерів, з якими він відбував заслання. Так, у листі до доброго свого приятеля – польського засланця Броніслава Залеського Шевченко просить привітати від нього отця-перфекта Михайла Зельонку, капелана Оренбурзького корпусу також польського заслан-

ця, якого дуже поважав і навіть був готовий «поцілувати руку» цьому польському священникові [9; 5, с. 291]. В листі до Варвари Репніної він просить прислати йому книгу католицького монаха Томи Кемпійського «Про наслідування Христа». Ця книга стала однією з найулюбленіших Шевченка. Поет шанував католицькі церковні споруди, захоплювався їх красою. В листі до В.Репніної він пише, що готовий навіть безкоштовно малювати Христа в католицькому костелі [9; 5, с. 268].

Шевченко народився в окупованій російською імперією Україні. Офіційною її релігією стало російське православ'я. Цар Микола I ліквідував всі інші конфесії, наказав знищити всі католицькі школи і семінарії. Їх майно було передано російській Церкві, яка, сповідуючи цезаро-папізм, вірою і правдою служила царському режимові. Звісно, Синодална російська Церква була чужою для Шевченка. У ній він виразно бачив інструмент національної і соціальної несправедливості, лицемірство і фальш її служителів. Особливо яскраво це було відображено поетам у творі «Кавказ. У вірші «Умре муж велій у власянци» Шевченко висміює навіть православного петербургського митрополита Григорія, який уславився анекдотичними виступами проти вільнодумства та прогресу. Він згадує також реакційних російських журналістів і письменників В. І. Асоченського та О. С. Хом'якова, які у своїх творах восхваляли самодержавство та православ'я. В російських храмах він помічає явища ідолопоклонства. Своє враження від відвідин церкви св. Георгія у Нижньому Новгороді він так описує у своєму «Щоденнику» від 27 вересня 1857 р.: «Меня поразило какое-то безобразное чудище, нарисованное на трехвершинной доске. Сначала я подумал, что это индийский Ману или Вишну заблудили в христианское капище полакомиться ладаном или деревянным маслицем» [9; 5, с. 127]. Можливо, в Нижньому Новгороді порівняно з Москвою чи Санкт-Петербургом естетика православних храмів була не високою, але Шевченка дивувала темнота та марновірність нижгородських служителів культу та мирян цього міста. Він міг засумніватись в тому, що істинна духовність може перебувати у таких і їм подібних храмах. Адже відомо, як Шевченко захоплювався бароковою архітектурою українських церков не тільки в Києві, але в інших невеликих містах. Звичайно, він міг порівняти українські храмові будівлі з російськими. І це порівняння було б не на користь останніх.

Якщо говорити про Шевченка та християнські конфесії в Україні, то слід зазначити, що він ставився до них неоднозначно, по-різному. Все залежало від часу і обставин, у яких жив і творив. Звичайно, ні

католиком, ні протестантом він не був, російське казенне православ'я було для нього чужою конфесією. Але Шевченко був більше прихильником українського православ'я, яке в його часи існувало не-легально і залишалось у свідомості народу як істинна віра, з якою він пов'язував свою національну ідентичність. Зазначмо, що в житті і творчості Шевченка виразно вимальовуються ідеї релігійного вільнодумства. Однак ці ідеї в цілому характерні для українського менталітету. Вони не були спрямовані проти релігії, а швидше за все удосконалювали релігійність в Україні взагалі. Тим більше, релігійне вільнодумство можна бачити від давніх давен, що особливо яскраво і рельєфно було присутнє у житті і творчості українських філософів, письменників і релігійних діячів.

Список використаних джерел:

1. Аудиторія. Освітній студентський тижневик. – № 30 (2830). – 17–23 жовтня 2013.
2. Костомаров М. І. Закон Божий (Книга буття українського народу) / Микола Костомаров. – К. : Либідь, 1991.
3. Мудрий Софрон. Нариси історії церкви в Україні / Софрон Мудрий. – Івано-Франківськ, 1999.
4. Сверстюк Є. О. Гоголь і українська ніч: Есеї. – К. : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2013.
5. Сверстюк Є. О. Шевченко понад часом. Есеї / Євген Сверстюк. – Луцьк ; Київ: ВМА «Терен» ; ТВО «Видавничий дім «Кисво-Могилянська академія», 2011.
6. Скоць А. І. «Щоб слово пламенем взялось»: Поетичний світ Тараса Шевченка / Андрій Скоць. – Львів : ЛДУ імені Івана Франка, 2013.
7. Степовик Д. Наслідуючи Христа: Віруючий у Бога Тарас Шевченко / Дмитро Степовик. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2013.
8. Чуб Д. Живий Шевченко: Невигадані історії / Дмитро Чуб. – К. : Ярославів вал, 2013.
9. Шевченко Т. Г. Твори в 5-томах / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1971.
10. Шкрабюк П. 100 кроків до храму / Петро Шкрабюк. – Львів : Українські технології, 2008.